ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/330938316

Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları

Article · October 2007

CITATIONS
17

READS
8,211

1 author:

Zerrin Ayse Ozturk
Ege University
22 PUBLICATIONS **50** CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Critical Theories in International Relations View project

All content following this page was uploaded by Zerrin Ayse Ozturk on 07 February 2019.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye'nin Güvenlik Algılamaları

Dr. Zerrin Ayşe Bakan (*)

Soğuk Savaş'ın bitişi sadece dünya siyasî coğrafyasını değiştirmekle kalmayıp, uluslararası ilişkilerde yapısal ve ilişkisel bazda önemli dönüşümlerin başlangıcı olmuştur. Uluslararası güvenlik ortamındaki belirsizliklerin artması ve tehdit/tehlike/risk algılamalarının çeşitlenmesi sonucunda ortaya çıkan tartışmalar yoğunlaşmıştır. Uluslararası ilişkiler pratiğindeki değişimler çok geçmeden teoriye de yansımış ve özellikle de, Soğuk Savaş sonrasında güvenliğin irdelenmesi sürecine ivme kazandırmıştır. Bu kapsamda, güvenlik kavramının tanımı, boyutları, referans aktörleri yeniden düşünülmeye ve tanımlanmaya başlanmıştır. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinin güvenlik anlayışına ek olarak, 1990'larda gelişim gösteren alternatif teoriler, ulusal ve uluslararası güvenliğe bakış açısında köklü değişliklere yol açmaktadır.

Tüm bu gelişmelere bağlı olarak, Türkiye'nin güvenlik algılamaları ve çıkarları da Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden şekillenmeye başlamıştır. 1990'lı yılların başında Türkiye'nin güvenlik kaygıları azalmamış; aksine, ülkenin içinde bulunduğu jeostratejik konum(dünyanın en istikrarsız bölgeleri olan Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'nun ortasında yer alması) nedeniyle çeşitlenen ve karmaşıklaşan güvenlik tehditleri, Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde olduğundan çok daha kapsamlı güvenlik politikaları üretmeye itmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin güvenlik kaygılarına temel teşkil eden meseleler arasında uluslararası ve bölgesel terörizm, uzun menzilli füzeler ve kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel istikrarsızlıklar ve çatışmalar, ülkenin siyasî istikrarını ve güvenliğini ilgilendiren ekonomik ve sosyal problemler yer almaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümü, dünya politikasındaki dramatik değişimler ve güvenlik teorilerindeki gelişmeler temelinde şekillenecektir. İkinci bölümde ise, yeni güvenlik teorileri ışığında Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algılamalarına değinilecektir.

(*) Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi.

I. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Yeni Güvenlik Teorilerine Bir Bakış:

Soğuk Savaş'ın bitimiyle değişen Avrupa ve dünya coğrafyası beraberinde pek çok yeni olgu ve sorunların doğmasına sebep olmuştur. Siyasî, iktisadî ve sosyal yansımalarıyla yepyeni bir döneme girildiğinin ilk sinyalleri 1990'lı yılların başında verilirken, bu yeni kurulmakta olan ve pek çok belirsizliği de içinde barındıran yeni düzeni (kimilerine göreyse düzensizliği) tanımlayan yeni bir isim bulmak henüz mümkün olmamıştır. Halen "**Soğuk Savaş Sonrası Dönem**" diye adlandırdığımız içinde bulunduğumuz dönemin, özü itibarîyle yapılandırılma aşamasında olduğu ve bir geçiş dönemini ifade ettiği düşünülmektedir.

Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana geçen yaklaşık yirmi yıllık sürede güvenlik tanımında ve algılamalarında meydana gelen değişimler, dönemin dinamiklerini ve yapısını belirlemede büyük rol oynamaktadır. İki kutuplu sistemin sona ermesiyle uluslararası güvenlik sisteminde büyük değişimler oluşmuş ve Avrupa'da güvenlik anlayışı daha geniş bir çerçeveye oturmuştur. Bir taraftan küreselleşmenin damgasını vurduğu, diğer taraftan da bölgesel ölçekli etnik ve dini çatışma ve sorunların yoğunluk kazandığı; Sovyet tehdi-

dinin yerine uluslararası terörizmin, demokratik ve ekonomik istikrarsızlıkların, nükleer silahların yayılması tehdidinin geçtiği, âdeta bir 'risk kültürü' ile şekillenen bir Soğuk Savaş Sonrası dönemde yaşamaktayız.

Dinamikleri böylesine karmaşık bir dönemde güvenliğin yeniden düşünülmesi, tartışılması ve yeniden yapılandırılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Güvenliğin Soğuk Savaş Sonrası dönemdeki yeniden yapılanışına geçmeden önce, uluslararası politikadaki geçmişine kısaca bakmak gerekir. Geleneksel olarak güvenlik çalışmaları denildiğinde akla ilk gelen şey stratejik ve askeri meselelerdir. Askeri gücün rolünün tartışmasız merkeze yerleştirildiği bu klasik güvenlik anlayışında, ulusal güvenlik temel alınmakta, konvansiyonel ve nükleer silahlara sahip olmanın önemi vurgulanmaktadır. Hâlbuki güvenlik, iki kutuplu askeri bir güç dengesi üzerinde şekillenen Soğuk Savaş döneminde dahi çok daha karmaşık ve derin bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Soğuk Savaş döneminde Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olarak gelişmeye başlayan **"Güvenlik Çalışmaları"** başlangıçta bu dar kapsamlı klasik güvenlik anlayışını temel almıştır. Kavramın kuramsal çerçevede genişletilmesi, Soğuk Savaş'ın bitimi ve çok kutuplu bir sisteme geçişle mümkün olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Güvenlik Çalışmalarının temel araştırma konularına da yansımıştır.

Güvenlik Çalışmalarının gelişimini dört dönemde incelemek mümkündür. 1918-1955 yılları arasındaki birinci dönem, Güvenlik Çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplininden ayrı bir alt dal olarak henüz yapılanmadığı bir evredir. İki Dünya Savaşı arasındaki ve İkinci Dünya Savaşı sonrası erken dönemi kapsayan bu evrede güvenlik, disiplinler arası ve çok boyutlu bir kavram olarak anlaşılmakta; uluslararası hukuk, uluslararası örgütler, siyaset teorisi temelinde demokrasinin ve uluslararası kurumların yaygınlaştırılması ve silahsızlanmanın gerçekleştirilmesiyle eş değer olarak algılanmaktaydı. Herz, Wolfers, Brodie ve Wright gibi dönemin ünlü akademisyenleri savaş ve barışın siyasî, psikolojik ve ekonomik boyutlarını araştıran çalışmalar yaptılar. Bu dönemde, uluslararası barış ve güvenliği sağlamada demokrasinin, uluslararası işbirliğinin, ulusal self-determinasyon hakkının, silahsızlanmanın ve kolektif güvenliğin önemi vurgulanmıştır. Birkaç akademisyenin yaptığı çalışmalar haricinde, ulusal güvenliği sağlamada askeri gücün siyasî bir araç olarak pek de önemsenmediği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Güvenlik Çalışmalarının temel araştırma konularına da yansımıştır. Dört temel konu, bu dönemde en çok a-

raştırılan ve incelenen konular arasındadır: İlk olarak, güvenlik tüm devletlerin tüm zamanlarda en temel amacı olarak düşünülmekten ziyade, devletin diğer amaçları ve temel değerlerinden (ekonomik refah, ekonomik istikrar ve bireysel özgürlükleri sağlama gibi) sadece biri olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak, ulusal güvenlik hem askeri hem de askeri olmayan diplomatik araçlar ve yöntemlerle ulaşılabilecek bir dış politika amacı olarak görülmektedir. Bir diğer konu ise, güvenlik ikileminin farkında oluş, devletlerin askeri politika ve stratejilerinde her zaman ihtiyatlı ve sağduyulu davranmalarını gerektirmiştir. Son olarak, ekonomi, sivil haklar ve özgürlükler, demokratik siyasî süreçler çerçevesinde şekillenen iç politika ve ulusal güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir.[1]

1955-1985 yılları arasını kapsayan ikinci dönem, Güvenlik Çalışmalarının Altın Çağı olarak kabul edilmektedir. İlk dönemden farklı olarak, nükleer silahların uluslararası politikayı yönlendirmeye başlamasıyla birlikte nükleer savaş, silahların kontrolü ve sınırlı savaş gibi konular gündeme girmiştir. İlk dönemdeki araştırma konuları arasında yer alan güvenliğin tanımı, diğer dış politika amaçları arasındaki yeri ve hangi araçlarla sağlanması gerektiği soruları bir kenara bırakılmış; yepyeni nitelikteki nükleer silahların ulusal ve uluslararası güvenliği sağlamada nasıl kullanması gerektiği sorunu üzerine odaklanılmıştır. Shelling, Snyder, Kaufmann, Kahn, ve Kissenger gibi akademisyenler askeri araç ve stratejilerin askeri tehditleri ortadan kaldırma nasıl kullanılması gerektiği konusunda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sistemi içersinde teori ve pratik arasındaki bağ kuvvetlenmiş ve Güvenlik Çalışmaları en çok araştırma harcaması ayrılan, saygın akademik dergilerde üzerine çalışmalar yayımlanan, disiplinin diğer alt dalları arasında ayrıcalıklı bir alt dal olarak kendini göstermeye başlamıştır.

Güvenlik Çalışmalarının bu Altın Çağı'nın bir başka temel niteliği de, üniversite kökenli akademisyenlerin konuya olan ilgisi ve hâkimiyetinin artarak, daha önce askeri ve diplomasi kökenli araştırmacıların yerine geçmeleridir. Buna bağlı olarak da, kavramsal ve teorik bazda yapılan tüm çalışmalar nesnel bir siyaset bilimi anlayışı temeline oturtulmuştur. Düşünce kuruluşları, araştırma merkezleri ve üniversiteler nükleer silahların olası kullanımlarını modelleyen ve caydırıcılık teorisini açıklayan bilimsel metodlar kullanılarak çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdir. Ulusal güvenliğin temel kavram olarak merkeze alındığı bu çalışmalarda devlet birincil aktördür ve tüm

[1] Detaylar için bakınız: David Baldwin, "**Security Studies and the End of the Cold War**", World Politics, (Cilt. 48, No. 1, 1996), ss. 117-141.

devletler de güvenliğin sağlanması olarak belirlenen ulusal çıkarlarını ancak ve ancak askeri güç kullanımı ile gerçekleştirebilirler. Realist ve neorealist teorisyenler odaklandığı bu temel çerçevesinde şekillenen güvenlik anlayışı, askeri güce sahip olmayı, askeri gücü arttırmayı ve kullanmayı her şeyden önemli görmüştür. Buna göre, Walt'ın da belirttiği gibi, "askeri güç bu alt dalın en temel konusudur. … Güvenlik Çalışmaları, tehdit, askeri gücün kontrolü ve kullanımını konu edinir."[2] Devletin birincil aktör olarak ele alınışı, güvenlik politikalarının askeri stratejiler temellinde şekillendirilmesi, u-lusal güvenliğin sağlanmasında mevcut ve potansiyel tehditlere karşı devletlerin nihaî kertede yalnızca kendi askeri güçlerine güvenmeleri gerektiği, bu bağlamda kendi kendine yeterlilik olgusunun önemi ve nükleer caydırıcılık sisteminin yararları, bu dönemde ele alınan belli başlı araştırma konularıdır. Güvenlik Çalışmalarının Altın Çağı'nda güvenlik kavramı, sadece devlet eliyle ve devletin askeri gücü aracılığıyla sağlanabilen devlet merkezli bir kavramdır.

1985-1995 yıllarını kapsayan dönemde Güvenlik Çalışmaları için, Soğuk Savaş sırasında askeri güç ve nükleer silahlar üzerine kilitlenen araştırma anlayışından sıyrılarak ve güvenlik anlayışının genişletilerek yeniden tanımladığı bir dönemdir. Keohane'nin 1986 yılında yayınlanan **Neorealism and Its Critics** adlı çalışması ve Barry Buzan'ın 1991 yılında basılan **People, States and Fear** başlıklı kitabı bu dönemin en temel akademik çalışmaları arasında yer almaktadır. Bu dönemde güvenlik anlayışı ortak güvenlik dü-

[2] Stephen M. Walt, "**The Renaissance of Security Studies**", International Studies Quarterly, (Cilt. 35, No. 2, Haziran 1991), s. 212.

şüncesi temelinde şekillenmeye başlamış; güvenliğin ekonomik gelişme ve siyasî bütünleşme ile olan ilişkisinin öneminin altı çizilmiştir. Dar bazda tanımlanan güvenlik kavramına yöneltilen eleştiriler 1970'ler ve 1980'lerden itibaren ekonomi ve çevrenin uluslararası ilişkilerin gündemine yerleşmesiyle artmıştır. Bunun bir göstergesi olarak, 1989 yılında saygın bir uluslararası ilişkiler dergisi olan **Survival** sadece askeri olmayan dış politika konularını kapsayan bir özel sayı yayınlamıştır. Ayrıca 1990'lardan itibaren ulus ötesi suçlar, kimlik meseleleri, göçler gibi çeşitli konular da Güvenlik Çalışmalarının konularına dâhil edilmiştir.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle geleneksel güvenlik anlayışı değişime uğrayarak askeri gücün eskisine oranla(özellikle de Avrupalı devletlerarasında) önemini yitirdiği vurgulanmıştır. Devlet-merkezli güvenlik anlayışı sorgulanarak birey-odaklı güvenlik tanımları yapılmaya başlanmıştır. Ulusal sınırlarına direkt bir askeri tehditten yoksun olan Avrupa'da yeni güvenlik gündemi, etnik-milliyetçiliğin körüklediği bölgesel çatışmalar, nükleer silahların yaygınlaşması sorunu, göçler ve ulus ötesi suçlar gibi çeşitli risk ve sorunlarla yoğrulmaktaydı. Devlet merkezli bir analizin gerekliliğini savunan Buzan'a göre devlete yönelen tehditler artık sadece askeri tehditler değildir. Devlet için üç temel tehdit vardır: devlet fikrine yani ulus-devletin ideolojik varlığına yöneltilen tehditler; devletin fizikî varlığına yani vatandaşlarına ve temel kaynaklarına yöneltilen tehditler; devletin kurumsal kimliğine ve yapısına yani siyasî sistemine yönel-tilen tehditler.[3]

Soğuk Savaş'ın bitişiyle geleneksel güvenlik anlayışı değişime uğrayarak askeri gücün eskisine oranla(özellikle de Avrupalı devletlerarasında) önemini yitirdiği vurgulanmıştır.

Ayrıca, Buzan'ın analizine göre Soğuk Savaş sonrasında tehditleri çeşitli sektörler temelinde incelemek gerekir; buna göre, güvenlik askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliğe yönelik tehditler çerçevesinde incelenmeli-dir. Askeri güvenliğin temelinde devletlerin savunma ve saldırı amaçlı askeri kapasitelerinin karşılıklı etkileşimi neticesinde devletlerin birbirlerinin siyasî ve stratejik niyet ve amaçlarını nasıl algıladıkları yatmaktadır. Politik güvenlik çerçevesinde ise, devletlerin kurumsal istikrarı, mevcut hükümet sistemleri ve onlara meşruluk sağlayan ideolojilerinin sağlamlığı düşünülmelidir. Öte yandan, bir devletin ekonomik güvenliği, devletin gücünü ve vatandaşlarının refahını korumak ve kabul edilebilir bir yaşam standardı

[3] Barry Buzan, People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, (Londra: Harvester Wheatsheaf, 1991), s. 65.

sağlayabilmek için gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara etkin bir şekilde ulaşabilme olarak ele alınmaktadır. Toplumsal güvenlik kavramı ise, devletin ulusal kimliğini, geleneklerini, kültürünü, dini yapı-larını ve resmi dilini koruma endişesinden kaynaklanmaktadır. Son olarak çevresel güvenlik, devletler dahil tüm insanî oluşum ve örgütlenmelerinin içinde barındığı ekolojik sistemi, hem bölgesel hem de tüm dünya ölçeğinde korumaktan geçmektedir. Buzan'a göre tüm bu sektörler, birbirlerinden ayrışmış değiller, tam tersine birbirlerine sıkı bir şekilde bağımlı bir yapı arz ederler.[4]

1995'ten günümüze dördüncü evresinde olan Güvenlik Çalışmalarını tanımlarken **Eleştirel Güvenlik Çalışmaları** başlığını kullanmak daha doğru olur. Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Mayıs 1994'de Kanada'nın Toronto kentinde düzenlenen uluslararası bir konferansta Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik çalışmalarını eleştirel bir yaklaşımla ele alan bir grup akademisyenin entelektüel yolculuğunun neticesinde ortaya çıkmıştır. **Krause** ve **Williams**'ın derlediği ve 1997 yılında yayınlanan **Critical Security Studies: Concepts and Cases** başlıklı kitap disiplinde yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır. Buzan, Waever, Booth, Ayoob, Walker ve Erikkson gibi teorisyenlerin çalışmaları ile genişleyen eleştirel güvenlik yaklaşımı, devlet-merkezli olmayan, eleştirel teoriye yaslanan ve post-pozitivist metodolojik yaklaşımı temel alan bir yaklaşımdır.

[4] Buzan, People, States and Fear, ss. 116-134.

Güvenliğe eleştirel bir yaklaşımı temel alan ve güvenliğin referans aktörünün kim olduğunu sorgulamakla işe başlayan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, güvenliği hem aktörleri, hem boyutları, hem de seviyeleri bakımından genişleyen bir kavram olarak ele almaktadır. Güvenlik kavramı boyutları bağlamında genişleyerek, askeri tehditlerin yanı sıra ekonomik, çevresel, politik ve toplumsal tehdit ve riskleri de içine almaktadır. Seviyeleri bağlamında ise güvenlik kavramında bir derinleşme söz konusudur; ulusal güvenliğin yanı sıra bireysel, uluslararası ve küresel güvenlik analiz edilmelidir. Ayrıca güvenliğin aktörleri de sadece devletler ile sınırlı kalmayıp bireyler, toplumlar, uluslararası kurumlar, sivil toplum, çeşitli çıkar grupları, hükü-met dışı aktörler de artık güvenliğin nesneleri arasındadır.[5] Tüm bunların da ötesinde, Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının güvenlik kavramının yeniden yapılandırılmasına yaptığı en büyük katkı, güvenliğin sosyal anlamda yapılandırılan yani fikirler, normlar ve değerler temelinde aktörler tarafından inşa edilen, tanımlanan, algılanan ve son kertede uygulanan bir olgu olarak kabul edilmesi gerekliliğini ortaya koymalarıdır. Bu noktada karşımıza, eleştirel güvenlik anlayışı çerçevesinde çok önemli katkıları olan Kopenhag Okulu'nun **güvenlikleştirme** kavramı çıkmaktadır. Güvenlikleştirme, mevcut bir meselenin aktörler tarafından tartışmaya açık olan politik alandan tabular ve âcil önlemlerle şekillenen güvenlik alanına kaydırılması sonucunda, aktörün var oluşuna yönelik bir tehdit olarak kamuoyuna sunulması eylemidir. Herhangi bir meseleyi güvenlik meselesi haline dönüştüren aktör (genellikle bir ülkedeki siyasî ve askeri elitler) böylece olağanüstü araçlar ve tedbirler kullanma yetkisini de sahip olmaktadır. Bu da aktörün söz konusu mesele dâhilindeki politikalarını meşrulaştırmasını sağlamaktadır.[6]

Güvenlikleştirme, mevcut bir meselenin aktörler tarafından tartışmaya açık olan politik alandan tabular ve âcil önlemlerle şekillenen güvenlik alanına kaydırılması sonucunda, aktörün var oluşuna yönelik bir tehdit olarak kamuoyuna sunulması eylemidir.

[5] Detaylı bir analiz için bakınız: Keith Krause ve Michael C. Williams, "**Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods**", Mershon International Studies Review, (Cilt. 40, No. 2, 1996), ss. 229-254.

[6] Bakınız: Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, **"Security: A New Framework for Analysis"**, (Londra: Lynne Rienner, 1998).

III. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN GÜVENLİK ALGILAMALARI:

Soğuk Savaş sonrası dönem, Türkiye için âdeta Pandora'nın kutusunun açıldığı bir dönem olmuştur: Soğuk Savaş yılları boyunca askeri ve stratejik meselelerin bir kenara ittiği siyasî, ekonomik ve sosyal sorunların iç politikada kendini göstermesi, komşu ülkelerle ve müttefikleriyle olan ilişkilerini yeni dönemin siyasî dinamikleri çerçevesinde yeniden belirleme ihtiyacının ortaya çıkışı, milliyetçilik, lâiklik, dini ve sosyal meselelerin tartışılmaya başlanması, İslam dünyası ve Batılı ortaklar arasında bir zıtlaşma yaratmadan uluslararası terörizme karşı verilen mücadeleye katkıda bulunulması, sahip olduğu doğulu ve batılı değerler arasında bir sentez yaratarak ulusal kimliğini tanımlama ihtiyacı ve ekonomik istikrarsızlıkların yarattığı sorunlar. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye kendini dış ve iç dinamiklerin harekete geçtiği çok yoğun bir kimlik ve güvenlik mücadelesinin tam ortasında bulmuştur.

25 NATO üyesi arasında Türkiye ABD ve Yunanistan'ın ardından savunmaya milli gelirden en çok pay ayıran üçüncü ülkedir.

Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu askeri denge ve jeopolitik algılamaların ötesine geçilen 1990'lı yılların başından itibaren Türkiye aslında pek çok ülke için geçerli olan bir güvenlik rahatlamasının içine girmemiştir.[7] Soğuk Savaş sonrası bölgesel güvenlik dinamikleri açısından potansiyel çatışma tehdidi içeren üç bölgesel güvenlik kompleksinin (Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu) tam ortasında yer aldığından Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçları farklılaşarak da olsa artma eğilimi göstermiştir. Türkiye, Soğuk Savaş boyunca toprak bütünlüğü ve komşularıyla olan ilişkilerinden doğabilecek çatışma olasılığına karşı yüksek seviyelerde savunma harcamaları yapmıştır. Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra bile Türkiye'nin savunma harcamalarında bir düşüş görülmemesi, Ankara'nın bu algılamalarında bir değişiklik olmadığını ve oldukça ihtiyatlı bir güvenlik politikası izlediğini göstermektedir. 1990'lı yılların başında Gayri Safi Milli Hasıla'nın 4,2 oranında yapılan savunma harcamaları, 2006 yılı itibariyle 2,8 oranında gerçekleşmiştir. 25 NATO üyesi arasında Türkiye ABD ve Yunanistan'ın ardından savunmaya milli gelirden en çok pay ayıran üçüncü ülkedir. Yine Türkiye, ABD'den sonra NATO içersindeki müttefik ülkeler arasında 2006 rakamlarıyla 499 bin askeri personel ile en büyük orduya sahip olan ülkedir.[8]

[7] Uluslararası güvenliğin Soğuk Savaş Sonrasındaki yapılanışı için bakınız: Kamer Kasım ve Zerrin Ayşe Bakan (der.), **"Uluslararası Güvenlik Sorunları"**, (Ankara: ASAM Yayınları, 2004).

[8] İstatistikler için bakınız: "**Defence Expenditures of NRC Countries (1985-2006)**", NATO

Soğuk Savaş sonrasında ulusal güvenliği temel alan klasik güvenlik anlayışında ortaya çıkan değişikler Türkiye'nin güvenlik politikalarında da yerini bulmuştur. 1991 yılında Büyükelçi Özçeri hızlı bir değişim içine giren Avrupa Güvenlik Mimarisi çerçevesinde Türkiye'nin de çok boyutlu ve genişleyen güvenlik tehdit ve algılamalarına cevap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Askeri güvenlik meselelerinin yanı sıra sosyal ve ekonomik refah ve istikrar ile siyasî istikrarın önemi de vurgulanmıştır.[9] Genişleyen ve yeniden tanımlanan güvenlik anlayışının farkında olan Türkiye, yine de 1990'lı yıllar boyunca ulusal güvenliğini sağlamada askeri güce dayalı savunmacı bir güvenlik stratejisi gütmeye devam etmiştir. 1990'larda Türkiye, dış ve güvenlik politikalarını yeniden yapılandırmasını gerektiren önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır: ekonomik ve teknolojik gelişmelere ayak uydurulamaması, Türk halkının beklentilerini karşılamakta güçlük çeken devlet mekanizması, komşu ülkelerle aramızda çözüm bekleyen anlaşmazlıklar, bölge ülkelerindeki olası istikrarsızlıklar ve çatışma tehdidi bunlardan bazılarıdır.

Dış politika ve güvenlik politikası denilince Türkiye'de akla hemen hemen aynı şey gelmekte, bu kavramlar birbirlerinin yerine aynı anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaktadır.

Dış politika ve güvenlik politikası denilince Türkiye'de akla hemen hemen aynı şey gelmekte, bu kavramlar birbirlerinin yerine aynı anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaktadır. Anayasanın bazı maddelerinde (örneğin, 13. madde) ve diğer bazı yasalarda temel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasında, ulusal güvenlik kavramına atıfta bulunulmaktadır. Bu noktada Türkiye'deki siyasî elitlerin güvenlikleştirme yapmasına olanak sağlayacak hukukî altyapının olduğu söylenebilir. Türk kamuoyunda ulusal güvenlik kavramının ne olduğu üzerine yapılan tartışmalar, ancak 1999'da yapılan Helsinki zirvesinde Türkiye'nin Avrupa Birliği(AB) aday ülke statüsünün kabul edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Geleneksel dış politika ve güvenlik politikası yapıcıları olan Dışişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu, Genel Kurmay Başkanlığı ve diğer siyasî elitler, 2000'li yıllara kadar Türkiye'de güvenlikleştirmeyi yapan temel aktörlerdir. Özellikle asker-sivil ilişkisi açısından bakıldığında, Genelkurmay'ın Türkiye'nin güvenlik politikaları üzerindeki etkisini sadece ordunun Türk siyasetindeki yeri ile açıklamak yerine, güven-

Pres Release 2006-999, (18 Aralık 2006, Erişim adresi: http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-159.pdf, Erişim tarihi: 10 Ocak 2007).

[9] Tugay Özçeri, "**Managing the Change: European Sercurity Policy and Transatlantic Relationship in a Time of Change in Europe: Multidirectional Challenges-Regional Views**", Turkish Review, (Cilt. 5, No. 24, 1991), ss. 5-13.

lik üzerine bilgi sahibi olan ve görüş bildirebilecek sivil aktörlerin eksikliğini de vurgulamak gerekir. Artık, Türkiye'de sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları, işadamları dernekleri, düşünce ve araştırma merkezleri ve diğer hükümet-dışı aktörler artık dış politika ve güvenlik politikaları temelinde fikir beyan etmektedirler. Bu da, Türkiye'deki güvenlikleştirmenin aktörlerinin Türk kamuoyunun görüş ve önerilerini dikkate almaya başlaması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Geleneksel olarak devlet-merkezli realist anlayış temelinde şekillenen Türk dış ve güvenlik politikaları, devletin bekasını, toprak bütünlüğünü ve ulusal güvenliği sağlama amacını gütmekteydi. Tarihsel anlamda **reel politik** bir siyasî kültür çerçevesinde **savaşçı devlet** geleneğinden gelen Türkiye, askeri strateji ve güvenlikleştirmeye dayalı iç ve dış politikalar ile siyasi bütünlük ve toprak bütünlüğü temelinde yükselen güçlü bir egemenlik anlayışına sahiptir.[10] 17. yüzyılın sonlarından itibaren Türk ulusal güvenlik kültürü güçlü bir saldırgan nitelikten savunmacı bir niteliğe bürünmüştür. 19. yüzyıldan 1952 yılında NATO'ya üye olduğu tarihe kadar Türk güvenlik

[10] Devlet egemenliği kavramındaki değişimler için bakınız: Zerrin Ayşe Bakan, "**Soğuk Savaş Sonrasında Devlet Egemenliğinin Sınırlarına Normatif Bir Bakış**", Avrasya Dosyası, (Cilt. 8, Sayı. 3, Sonbahar 2002), ss. 140-153.

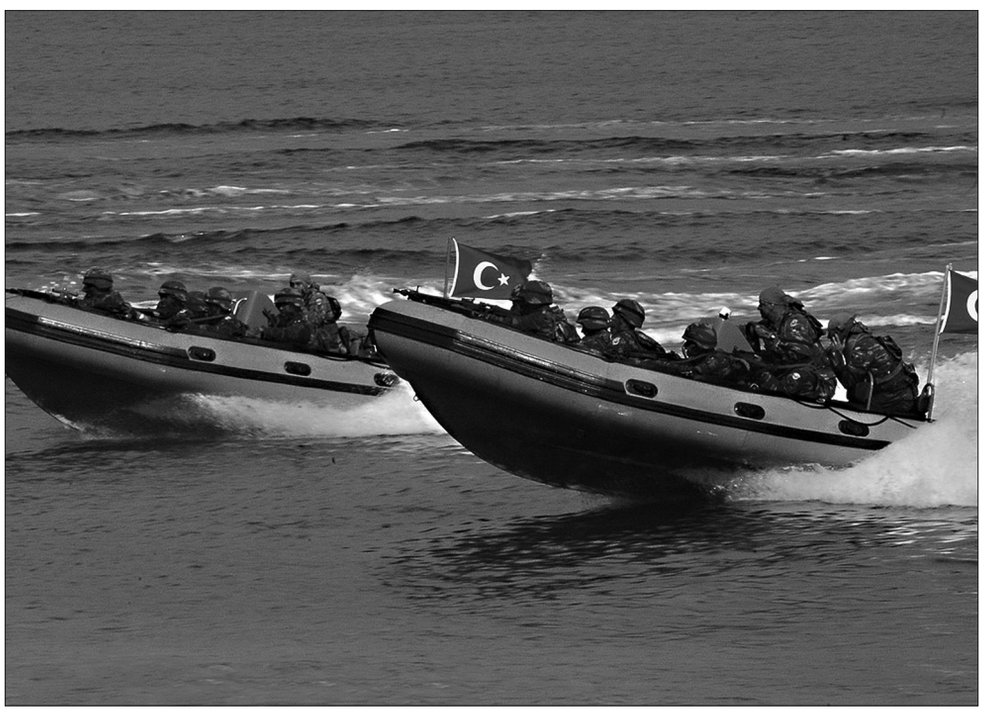
kültürü, toprak kaybetme ve dış politikada yalnız kalma korkuları temelinde şekillenmiştir.[11] Bunların yanı sıra, coğrafî konumun dış politika üzerindeki belirleyiciliği söz konusu olmuştur. Kuruluşundan bu yana, güçlü bir devlet elitinin Türk devletinin ve toplumunun siyasî, ekonomik ve sosyal yapısını belirlediği ve Türk dış politikasının elitsel bir karar verme süreci çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. 1950'lerden itibaren Türk dış politikasının savunmacı, realist ve pasif politika anlayışı, 1990'larla birlikte liberal ekonomik politikalar ve dış politikada daha aktif birçok taraflılık stratejisinin izlenmeye başlamasıyla hızlı bir dönüşüm göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgesel istikrarsızlıkların artması ve çeşitlenen güvenlik tehditleri neticesinde Türkiye'nin dış politikasındaki realist vizyonu, bölgesinde daha aktif güvenlik politikaları izleyen, daha güçlü bir askeri kabiliyete sahip olan bölgesel bir güç olma isteğiyle pekişmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bölgesel istikrarsızlıkların artması ve çeşitlenen güvenlik tehditleri neticesinde Türkiye'nin dış politikasındaki realist vizyonu bölgesinde daha aktif güvenlik politikaları izleyen, daha güçlü bir askeri kabiliyete sahip olan bölgesel bir güç olma isteğiyle pekişmiştir. Ankara'nın Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği dış politika stratejisi hem liberal ve çok taraflı politikalar, hem de realist güç politikası temelinde şekillenmektedir. Bir taraftan bölücülük ve İslamcılık karşıtlığı üzerine oturtulan güvenlik politikaları, diğer taraftan da içinde bulunduğu bölgesel istikrarsızlık ve tehditler karşısında Türk demokrasisi olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. 1990'lı yıllarda giderek kötüleşen ekonomik yapı, dış politikadaki realist anlayış ve 1997'deki Lüksemburg zirvesinde alınan bir kararla AB üyelik sürecinin dışında tutulması Türkiye için oldukça karamsar bir hava yaratmıştı.

1999'da yeniden AB aday ülke statüsüne kavuşması ve Kasım 2002 genel seçimleri sonucunda AKP'nin tek parti olarak iktidara geçmesiyle Türkiye'de dış ve güvenlik politikaları açısından yeni bir döneme girilmiştir. Bu tarihten itibaren realist temelli dış politika anlayışından uluslararası normların, liberal politikaların, çok taraflılığın, bölgesel işbirliği ve bütünleşmenin, demokratikleşmenin ve yönetişimin şekillendirdiği **yumuşak güç** politikalarına geçildiği görülmektedir. AKP hükümetinin **sert güç** politikaları yerine yumuşak güç stratejilerini tercih etmesinin belli başlı sebeplerinden bir

[11] Bakınız: Ali L. Karaosmanoğlu, "**The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey**", Journal of International Affairs, (Cilt. 54, No. 1, 2000), ss. 199-216.

tanesi AKP'nin siyasî varlığını ve kimliğini meşrulaştırma ve pekiştirme çabalarına katkıda bulunmasıdır. Daha demokratik ve özgür bir toplumsal yapı içerisinde yerini sağlamlaştırabileceği düşüncesinde olan parti, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin başını çektiği sert güç stratejilerinin Türk dış politikası için pek de olumlu sonuçlar vermeyeceğini düşünerek, dış politikada tek taraflı bağımlılık yaratan ABD odaklı politikalar üretmemeye çabalamıştır.[12]

2000'li yıllarda Türk dış ve güvenlik politikasındaki değişimin en önemli nedenleri arasında 1999'dan itibaren AB üyeliğini hedefleyen politikalar çerçevesinde demokratikleşme sürecinin ivme kazanması, 2001'den bu yana IMF ile ilişkilerde yeniden yapılanmaya gidilmiş olması, Kasım 2002 genel seçimleriyle tek parti yönetiminin sağladığı iç politikadaki istikrarlı ortam, 11 Eylül sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan değişimler ve Türkiye'deki sivil toplumun gelişme eğilimine girmesi gösterilebilir. Tüm bu iç ve dış dinamiklerin sonucunda Ankara, güvenlik ve dış politikada yeniden yapılanmanın gerekliliğini kavramıştır. Böylece, Türkiye dış politika önceliklerini ve güvenlik çıkarları da dahil olmak üzere ulusal çıkralarını yeniden

[12] Kemal İnat ve Burhanettin Duran, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama," Demokrasi Platformu, (Yıl. 1, Sayı. 4, Güz 2005), ss. 1-39.

gözden geçirmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemdeki temel tehdit algılamaları arasında uluslararası terörizm, uzun menzilli füzeler ve kitle imha silahlarının yayılması, irticaî faaliyetler, bölgesel istikrarsızlık ve çatışmalardır.[13] Eski Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu başlıca güvenlik tehdit ve risklerini şöyle özetlemektedir: "Çok zorlu bir coğrafî konuma sahip olan Türkiye'nin karşılaştığı risk ve tehditler hem simetrik ve hem de asimetrik temellidir. Asimetrik risk ve tehditler arasında ayrılıkçı ve bölücü eylemler, uluslararası terörizm, uyuşturucu ticareti ve yasadışı göçe karşı verilen mücadele yer almaktadır. Türkiye'nin güvenliğini olumsuz etkileyebilecek simetrik risk ve tehditler ise, komşu ülkelerdeki istikrarsızlıklar, kuzey Irak'ta istenmeyen gelişmeler, Kafkasya'da istikrarsızlık, su sorunu ve kitle imha silahlarının yayılması sorunudur."[14]

İç dinamiklerle dış dinamiklerin etkileşimiyle Türk dış ve güvenlik politikası, içinde bulunduğu realist anlayıştan belli bir ölçüde sıyrılarak iç tehditlerin yerine dış tehditlerin ve kimlik problemlerinin öne çıktığı bir hal arz etmeye başlamıştır.

İç dinamiklerle dış dinamiklerin etkileşimiyle Türk dış ve güvenlik politikası, içinde bulunduğu realist anlayıştan belli bir ölçüde sıyrılarak iç tehditlerin yerine dış tehditlerin ve kimlik problemlerinin öne çıktığı bir hal arz etmeye başlamıştır. Dış politika meseleleri ve tercihleri iç politik süreçleri etkiler hale gelmiştir. Böylece dış politika ve güvenlik konuları, hem siyasî ve entelektüel çevrelerin hem de Türk halkının daha çok dikkatini çeken, üzerine gündem oluşturulan konular olmaya başlamıştır. Her ne kadar toptan ve derinlemesine bir değişim içine girmese de Türk dış ve güvenlik politikasında temel bazı nitelikler öne çıkmaktadır: ilk olarak, uzunca bir zamandan beri çözümsüz kalan sorunlara çözümler bulunması (AB üyeliği, Kıbrıs sorunu, Yunanistan'la yaşanan problemler, demokratikleşme sürecini aksatan sorunlar, makro ekonomik sorunlar, terörizm, vb.) ve Türk halkına ekonomik, siyasî, hukukî ve sosyal alanlarda daha iyi standartlar sunabilmek hedeflenmektedir. İkinci olarak, hükümetin kullandığı dış politika araçları askeri ve zorlayıcı araçlardan çok diplomatik araçlar ol-

[13] Genel Kurmay Başkanlığı, Savunma Politikası, (Erişim adresi: http://www.tsk.mil.tr, Erişim tarihi: 6 Temmuz 2006).

[14] Hilmi Özkök, The Speech Given by the Commander of the Turkish Armed Forces (TAF), General Hilmi Özkök at the Turkish War Colleges, (20 Nisan 2005, Erişim adresi: http://www.tsk.mil.tr/eng/konusma/harpakademisikonusma20Nisan.htm, Erişim tarihi: 6 Temmuz 2006).

maya başlamıştır. Üçüncü olarak, Türk dış ve güvenlik politikasının yapım sürecinde hükümet-dışı aktörlerin etkisinin arttığı görülmektedir. Sivil toplum örgütleri, TÜSİAD gibi işadamları dernekleri, medya ve diğer aktörler Türkiye'nin önündeki temel sorunlarda (AB'ye giriş ve müzakere süreci, Kıbrıs meselesi gibi) görüş ve önerilerini kamuoyunda açıklama ve tartışma imkânı bulmuşlardır. Son olarak da, Türkiye'nin küreselleşen politikalar ve süreçlerin bir parçası olabilmesi için AB üyeliğine imkân tanıyan çeşitli iç reformların yapılması, IMF ile yenilen kredi anlaşmalarının uygulanması, dış ticaretin arttırılması, yabancı yatırımlar ile özelleştirme politikalarının uygulanması, Birleşmiş Milletler ve İslam Ülkeleri Konferansı Örgütü gibi çeşitli uluslararası ve bölgesel kurumlarda Türkiye'nin aktif katılımının sağlanması bazında politikalar oluşturulmaktadır.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME:

Soğuk Savaş döneminin Batı ve Doğu ideolojik karşıtlığında yapılanan iki kutuplu güçler dengesi sisteminin ortadan kalkması, temel düşman olarak tanımlanan Sovyet tehdidinin yerini asimetrik tehditlerin almasıyla sonuçlanmıştır. Güvenliğin artan boyutları, seviyeleri ve aktörleri bağlamında hem genişleyen hem de derinleşen tanımı çerçevesinde yepyeni bir güvenlik algılaması ortay çıkmıştır. Devlet-merkezli ulusal güvenliğe bakışın yetersiz kalmasıyla eleştirel teorik yaklaşımlar 1990'lı yılların ortasından itibaren uluslararası politikada yerini almıştır. Bu bağlamda güvenlik, aktörlerin kimlik ve çıkar tanımlamalarıyla inşa edilmektedir. Güvenliğin teorik olarak yeniden düşünülmesi, tartışılması ve tanımlanması, güvenliğin uluslararası ilişkiler pratiğindeki uygulamasıyla paralel bir hal arz etmektedir. Direkt güvenlik tehditlerin var olmadığı, riskler, potansiyel çatışmalar ve küresel problemlerden bahsedilen bir uluslararası sistemde devletler başta olmak üzere tüm aktörlerin güvenlikleştirme eylemine başvurduğu görülmektedir.

Yeniden şekillenen Avrupa Güvenlik Mimarisi ve Dünya Düzeni/Düzensizliği temelindeki tartışmalar Türkiye'nin güvenlik algılamalarına da yansımaktadır. İç ve dış dinamikler çerçevesinde şekillenen Türk dış ve güvenlik politikaları, Türkiye'nin kimliğini tanımlamada ve güvenliğini sağlamada merkezi bir konuma sahiptir. Bir başka deyişle, Türkiye'nin kim olduğunu(kimliğini) ve ne istediğini(çıkarlarını) tanımlamasında siyasî, iktisadî ve sosyal yapısından kaynaklanan sorunların çözümü, çok boyutlu bir dış politika ve çok taraflılığı, uzlaşmayı ve ortak çıkarları temel alan stratejiler kullanmayı gerektirmektedir. Soğuk Savaş döneminin vazgeçilmez stratejik müttefiki olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemin "nükleer-olmayan,

pek çok potansiyel çatışma bölgesinin ortasında yer alan bölgesel bir güç olarak" karşımıza çıkmaktadır.[15]

Demokratikleşme süreci, AB ile müzakere süreci, iç politikada AKP iktidarının yansımaları, türban meselesi temelinde tartışılan laiklik konusu, iktisadî istikrarsızlıklar ve işsizlik problemi gibi Türkiye'yi zorlayan iç sorunlar ve ikilemlerin yanı sıra, sivil hükümetler ve ordu ilişkisinin demokratikleşme çabalarına olan olumsuz yansımalarıyla, güneydoğu bölgesinde terörizme karşı verilen mücadele Türkiye'nin içinde bulunduğu dış politika meselelerine ve tehdit algılamalarına başka boyutlar eklemektedir. Türk iç siyasetindeki değişim, bölgesel ve küresel ölçekteki güç ve güvenlik yapısındaki değişikler, 2000'li yıllarda Ankara'nın güvenlik algılamalarını şekillendirmektedir. Bunun sonucunda, hem liberal hem de realist ikili bir çerçeveye oturmuş olan daha aktif, uzlaşı eksenli ve çok taraflı ilişkiler geliştirme temelinde bir Türk dış politikasından bahsetmek mümkündür. AB üyeliği, ABD ile ilişkiler ve Ortadoğu-Kafkasya-Balkanlar temelindeki bölgesel güvenlik kompleksleri arasında yer alan ülkenin jeopolitik konumunun da Türkiye'nin yakın gelecekteki güvenlik ihtiyaçlarını ve çıkarlarını yeniden yapılandırmasında merkezi önemde olduğu görülmektedir. 21. YÜZYIL

[15] Işıl Kazan, "**Turkey: Where Geopolitics Still Matters**", Contemporary Security Policy, (Cilt. 26, No. 3, Aralık 2005), s. 598.

View publication stats